

УДК 655.421:7.05

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2025.2.4>**Костенко Ігор Олегович,**

кандидат технічних наук,

доцент кафедри графічного дизайну

Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва та дизайну

імені Михайла Бойчука

ORCID ID: 0009-0006-3846-462X

iokostenko3@gmail.com

АКЦИДЕНТНИЙ ШРИФТ ЯК СИМВОЛ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті розглядається роль акцидентного шрифту у формуванні національної ідентичності, його історичне походження, еволюція функцій, а також практики використання в дизайні. Досліджується національна ідентичність у шрифтовому дизайні через стилізацію, символізм та контекст, що дозволяє створювати візуальні акценти, які несуть повідомлення про культуру, мову, традиції. Особлива увага приділяється українському контексту, зокрема тому, як акцидентна типографіка відображає культурну спадщину, традиції та сучасні наративи. зокрема шрифтам, які поєднують сучасні графічні рішення з традиційними елементами. Дослідження спрямоване на аналіз формотворчих, стилістичних та семіотичних особливостей акцидентної типографіки, що формує візуальну унікальність, пов'язану з історичним, етнокультурним та мовним підґрунтям. Метою дослідження є виявлення механізмів, за допомогою яких акцидентні шрифти не лише формують візуальні акценти, а й стають носіями культурних, етнічних і мовних смислів, що дозволяє конструювати національну ідентичність у глобалізованому середовищі. Новизна статті полягає в комплексному розгляді історичних витоків, стилістичних та семіотичних аспектів акцидентної типографіки, з акцентом на її роль у зміцненні культурної пам'яті, візуальної впізнаваності та етнودизайну. Досліджуються, українські акцидентні шрифти, графеми яких ґрунтуються на стародавніх рукописах, фольклорі, вишиванках та етнودизайні та те, як сучасні українські дизайнери інтегрують у шрифтові рішення елементи стародавніх рукописів, кириличних орнаментів, мотивів вишивки та фольклорних образів, створюючи сучасні акцидентні шрифти, що поєднують традицію з інноваціями. Проаналізовано практики використання акцидентних шрифтів у логотипах, айдентичі, плакатах, оформленні подій, що зміцнюють культурні наративи, формують стійку візуальну систему та слугують маркерами культурної приналежності. Застосування таких шрифтів у логотипах, назвах подій чи афішах посилює візуальну впізнаваність та формує цілісну культурну систему. Доведено, що акцидентна типографіка є не лише естетичним, а й соціокультурним явищем, здатним бути посередником між минулим і сучасністю, сприяти культурній резистентності й активному конструюванню національної унікальності. Стаття підкреслює значення шрифтового дизайну як інструменту самовираження при формуванні сучасної візуальної культури.

Ключові слова: шрифт, дизайн, акциденція, типографіка, візуалізація, стилістика, культура, національна ідентичність.

Kostenko Ihor. ACTUAL FONT AS A SYMBOL OF NATIONAL IDENTITY

The article examines the role of display (accidental) typefaces in shaping national identity, their historical origins, the evolution of their functions, and their practical applications in design. It explores national identity in type design through stylization, symbolism, and context, enabling the creation of visual accents that carry encoded messages about culture, language, and traditions. Special attention is given to the Ukrainian context, particularly how display typography reflects cultural heritage, traditions, and contemporary narratives, focusing on typefaces that combine modern graphic solutions with traditional elements. The study aims to analyze the formative, stylistic, and semiotic characteristics of display typography that shape visual uniqueness tied to historical, ethnocultural, and linguistic backgrounds. The research's primary goal is to identify the mechanisms through which display typefaces not only create visual accents but also become carriers of cultural, ethnic, and linguistic meanings, allowing the construction of national identity within a globalized environment.

The novelty of the article lies in its comprehensive examination of the historical roots, stylistic, and semiotic aspects of display typography, emphasizing its role in reinforcing cultural memory, visual recognition, and ethnodesign. The article investigates Ukrainian display typefaces whose graphemes are based on ancient manuscripts, folklore, embroidery, and ethnodesign, as well as how contemporary Ukrainian designers integrate elements from ancient

scripts, Cyrillic ornaments, embroidery motifs, and folkloric imagery into typeface solutions, creating modern display fonts that blend tradition with innovation. The study analyzes the practical uses of display typefaces in logos, brand identities, posters, and event designs, which reinforce cultural narratives, establish a cohesive visual system, and serve as markers of cultural belonging. The use of such typefaces in logos, event names, or posters enhances visual recognizability and builds a unified cultural system. It is demonstrated that display typography is not only an aesthetic but also a sociocultural phenomenon, capable of acting as a mediator between the past and the present, supporting cultural resilience, and actively constructing national uniqueness. The article underscores the importance of type design as a tool for cultural expression, the strengthening of ethnocultural codes, and the formation of contemporary visual culture.

Key words: font, design, actuity, typography, visualization, stylistics, cultural, national uniqueness.

Вступ. Акцидентні шрифти (від лат. *accidentia* – «випадкове», «додаткове») з'явилися як відповідь на зростаючу потребу в приверненні уваги в публічному візуальному просторі. Їхнє призначення – не для довгих текстів, а для заголовків, вивісок, афіш, реклами, тобто там, де важлива експресивність, унікальність і миттєва візуальна ідентифікація. У Західній Європі перші акцидентні шрифти почали з'являтися ще у XVIII столітті, але справжній розквіт припав на XIX століття. У Великій Британії та Франції стрімкий розвиток рекламної справи, а згодом і афішної культури, стимулював створення шрифтів із нестандартними формами – масивних, декоративних, контрастних. У Великій Британії з'явилися перші гротески, slab serif, що стали основою для промислової типографіки. [1]. У Німеччині поширення набули фактурні акцидентні шрифти, які поєднували готичну традицію з модерністським мисленням. Польща, Чехія та Угорщина почали розробляти шрифти, які візуально відображали національні мотиви: традиційні орнаменти, архаїчні риси, елементи народного мистецтва. Такі шрифти часто використовувались у культурних та політичних кампаніях кінця XIX – початку XX ст. [2]

В Україні витоки акцидентної типографіки пов'язані з друкарською традицією Києво-Печерської лаври, Львівської братської друкарні та інших осередків ще з XVI–XVII століть, де використовувались декоративні титульні шрифти для церковних і літературних видань. Проте саме як світський графічний засіб акцидентна типографіка почала розвиватися в Україні з кінця XIX століття. Вивіски, афіші, етикетки, перші рекламні друки містили шрифти з національним

колеритом – часто це були стилізації під дереворит, народну вишивку, рукопис. У 1920–30-х роках, із розвитком українського авангарду, дизайнери, зокрема в Харкові та Києві почали експериментувати з формою літери, шрифтовою композицією, поєднуючи конструктивізм із народним елементом [3].

У сучасному візуальному просторі, де зростає роль дизайн-комунікацій та культурної самопрезентації, дедалі актуальнішим стає питання візуальної репрезентації національної ідентичності. З огляду на глобалізаційні процеси, характерні риси культури різних країн стають дедалі складнішими для ідентифікації, оскільки розмиваються у стандартизованому середовищі. У такому контексті важливим елементом збереження та трансляції національної ідентичності виступає шрифтовий дизайн, зокрема акцидентна типографіка – як потужний інструмент культурного самовираження. Незважаючи на зростаючу популярність шрифтового брендингу, проблема розробки й осмислення акцидентного шрифта як носія національної ідентичності залишається недостатньо вивченою в українському науковому та дизайнерському дискурсі. Існує потреба у ґрунтовному аналізі того, яким чином акцидентна типографіка може репрезентувати історичну пам'ять, етнічну символіку, мову й локальні візуальні традиції. Також недостатньо систематизовано приклади вдалого поєднання декоративних та акцидентних шрифтів із сучасними методами айдентики у вітчизняному дизайні. Отже, постає потреба у дослідженні акцидентного шрифта не лише як естетичного або функціонального елементу дизайну, а як важливого носія культурних, історичних та ідентифікаційних смислів.

Аналіз досліджень. Питання символічного значення шрифтів, зокрема акцидентних, у формуванні національної ідентичності починає набувати вагомого значення в контексті зростання інтересу до візуальної культури та культурної комунікації. У світовій науковій традиції тематику декоративних шрифтів у дизайні досліджували такі фахівці, як Роберт Брінггерст (R. Bringhurst), [5] Еллен Лютон (E. Lupton) та Геррі Емге (G. Emigre), які розглядали типографіку як складову культурного нарративу та візуального стилю епохи [6].

У європейському контексті акцидентні шрифти часто аналізуються через призму історико-стильової спадщини (готика, бароко, ар-деко) та їх подальше переосмислення в дизайні національних брендів. У Східній Європі ця тема розглядається здебільшого в контексті реконструкції історичних форм (польський шрифт "Brygada 1918", чеський "Národní písmo") [7].

В українському дослідницькому полі питання шрифтів як елементу національного вираження почало формуватися особливо активно після 2014 року – в умовах суспільного запиту на культурну самоідентифікацію..

Розвиток української акцидентної типографіки перебуває на перетині візуального дизайну, історико-культурної реконструкції та національного самоусвідомлення. Особливо важливою в контексті національної ідентичності є функція шрифту як візуального засобу, здатного транслювати історичну спадщину, мовну специфіку та регіональні символи [8].

Використання акцидентних шрифтів в Україні виходить за межі декоративності – це форма візуального нарративу, яка перетворює типографіку на носія ідентичності. Вони використовуються у проєктах, пов'язаних із культурною спадщиною, мистецькими ініціативами, брендуванням міст і регіонів, видавничою справою. Водночас відсутність централізованого архіву, шрифтового музею чи глибокої міждисциплінарної систематизації залишається викликом для фахової спільноти.

Мета дослідження. Метою статті є виявлення ролі акцидентного шрифту як візуального носія національної ідентичності у сучасному дизайні, зокрема в українському культурному

контексті. Дослідження спрямоване на аналіз формотворчих, стилістичних та семіотичних особливостей акцидентної типографіки, що формує візуальну унікальність, пов'язану з історичним, етнокультурним та мовним підґрунтям. Для цього в роботі досліджуються витоки й еволюція акцидентних шрифтів у різних країнах, особливо в Україні, проаналізовані приклади шрифтів, що інтегрують елементи національного стилю, охарактеризовані способи використання акцидентної типографіки у формуванні візуального образу брендів, подій, культурних інституцій та окреслені сучасні тенденції в розробці шрифтів із національним характером.

Методологія дослідження. У дослідженні використано комплексний міждисциплінарний підхід, який охоплює візуально-комунікаційний, мистецтвознавчий, культурологічний та семіотичний аналіз. Для дослідження витоків акцидентних шрифтів та їх еволюції використовується метод історико-культурного аналізу. Для виявлення спільних та відмінних рис у використанні декоративної типографіки в здійснено порівняльний аналіз. Візуальний аналіз здійснюється для розгляду форми, стилю та композиційних особливостей акцидентних шрифтів у реальних дизайн-кейсах.

Виклад основного матеріалу. Розглянувши історико-культурний огляд походження акцидентних шрифтів, зокрема їх використання в афішах, вівісках, книжкових обкладинках та друкованій рекламі кінця XIX – початку XX століття, було виявлено, що вже на ранніх етапах розвитку графічного дизайну акцидентні шрифти виконували не лише декоративну функцію, але й активно формували візуальне поле національного стилю. Було здійснено візуальний аналіз акцидентних шрифтів, що несуть ознаки національного стилю. Шрифти були розглянуті не лише як візуальні продукти, але й як носії культурної спадщини, які передають смисли через форму літери, характер контуру, текстуру та взаємну композицію між окремими елементами шрифту. Особливу увагу було приділено семіотичному аналізу, у якому акцидентний шрифт розглядався як візуальний знак, що функціонує у просторі національного

нарративу. Встановлено, що візуальні атрибути (засічки, рукописні або дерев'яні текстури, етномотиви, архаїчні форми) відіграють роль маркерів ідентичності, дозволяючи миттєво розпізнати культурну приналежність.

Шрифти з національним характером сьогодні часто модернізуються через використання новітніх дизайнерських підходів і технологій. Дизайнери, адаптують старі стилі під сучасні естетичні вимоги. Акцент на етнічні орнаменти, фольклорні елементи та історичні шрифти став частиною нових дизайнерських концепцій [9]. Шрифти, які містять орнаментальні чи декоративні елементи, можуть передавати дух народного мистецтва [10, 11]. Слід розглянути сучасні акцидентні шрифти, їх характерні риси та принципи побудови на національному підґрунті.

Шрифт *Zoloty Dukat* Андрія Шевченка виконан у стилі бароко (стародруків). До характерних рис можна віднести: округлість форм, масивні зарубки, декоративну насиченість. Ґрунтується на українській гравірованій типографії XVIII століття – на лаврських виданнях та козацьких літописах. Передає урочистість і благородність історичної візуальної культури. Може бути застосован в музейній айдентиці, історичних та патріотичних виданнях.

Шрифт *Yavoriv*, Ігора Савченка базується на декоративній етнографії, зокрема на яворівському розписі та стилізованій під орнаментальність. Використовує принципи українського орнаменту, як основу для побудови форм літер. Доцільно використовувати у проєктах з локальним етнокультурним забарвленням. *Bandera Pro*, Дмитра Растворцева це сучасний гротеск, що має чіткі геометричні лінії, потужну графіку та стриманий декор. Назва та стиль відсилають до теми сучасного українського патріотизму, боротьби, самоідентифікації. Шрифт візуально передає рішучість і силу, не вдаючись до фольклорної стилізації. *Kobzar KS*, Кирила Ткачова стилізован під каліграфію XIX століття, м'які переходи, декоративність. Має асоціації з кобзарською традицією, літературною спадщиною, боротьбою за національну гідність. Підійде до оформлення меморіальних та освітніх

проєктів. Шрифт *Verba* Дмитра Молчанова із фольклорними елементами з натяком на природні форми: легка рукописна стилізація, м'які обводи, натяк на природні форми – символ української верби, поширеного образу в народній поезії. Шрифт передає м'якість і ліричність, асоціюється з природою, музикою, пісенним фольклором.

Окремо хотілося б виділити в цьому напрямку творчість В.Я. Чебаніка – видатного українського графіка, художника книги, каліграфа і шрифтовика, відомого передусім своєю працею над українськими шрифтами з національною традицією. Він зробив великий внесок у розвиток сучасної української типографії, поєднуючи глибоке знання історії з новаторським підходом до створення шрифту. В.Я.Чебанік був одним із перших, хто почав активно розробляти ідею створення національного українського шрифту, який би враховував особливості української мови та писемної традиції, зокрема давньої кирилиці. Він наполягав, що латинські принципи не завжди органічно лягають на кириличну основу, тому шрифт має розвиватися в межах власної естетики. Для Чебаніка шрифт був це не просто графікою, а й засобом, що передає національну ідентичність. Він виступав проти "уніфікації" кирилиці під латиницю і вважав, що український шрифт повинен мати власну пластику, ритм і динаміку. Все це відображено в низці його шрифтів, зокрема в Рутенії. "Рутенія" це шрифт, створений з метою відродження української кириличної традиції та виокремлення української ідентичності в графічному просторі. В шрифті закладено філософію незалежності України. Характерні риси шрифту - декоративні елементи українського бароко. Форми літер де що архаїзовані, але водночас сучасно осмислені. Букви мають чіткий ритм та емоційність. У "Рутенії" відновлено деякі літери, які історично були частиною української абетки, але зникли з ужитку під впливом радянських стандартів. Наприклад, варіації на букви "г", "є", "ї", або більш архаїчні форми букв "л", "д", "и". В.Я. Чебанік навмисно відмовився від російських шрифтових кліше, створивши нову візуальну мову для української кирилиці. Він

вважав, що мову видно через шрифт, і якщо кирилиця українців буде відрізнятися від "загальноруської", то тим підкреслюється ідентичність нації.

Якщо говорити про основні елементи шрифту, що впливають на ідентичність, то слід відзначити форму літер. В українських класичних шрифтах історично використовувались унікальні форми літер "г", "г'", "и", "є", "ї", "л", які відрізняються від російських чи сербських варіантів. Так, у шрифті "Рутенія" В.Я. Чебаника форма літери "л" відсилає до старослов'янських форм, чим підкреслюється спадкоємність української писемності. Застосування історичних форм (наприклад, лігатур, стародавніх знаків, або глаголичних елементів) є потужним замобом вираження культурної глибини. Так, у "Рутенії" Чебаника присутні елементи в'язі, що вплетені у сучасну типографіку.

Нинішні тенденції в розробці шрифтів із національним характером охоплюють поєднання традиційних елементів із новітніми дизайнерськими рішеннями, що дозволяє створювати шрифти, які підходять для глобального та локального контекстів. Такі шрифти не тільки допомагають зберігати культурну ідентичність, але й відкривають нові можливості для патріотичних ініціатив, культурних проєктів та брендування на міжнародному рівні.

Висновки. Акцидентний шрифт є потужним інструментом візуальної комунікації,

здатним не лише виконувати функцію декору, але й активно формувати національну ідентичність. Завдяки своїй виразності та універсальності, він стає важливим елементом візуального відображення культурної спадщини, історії та традицій. Шрифти, що інтегрують національні мотиви, етноорнаменти та історичні елементи, дозволяють створювати глибокі культурні наративи, що підсилюють відчуття приналежності до певної нації.

Процес еволюції акцидентного шрифту, демонструє його здатність адаптуватися до змінюваного культурного контексту. Акцидентні шрифти, такі як Zoloty Dukat, Bandera Pro чи Kobzar KS, показують, як через форму літери, текстуру та декоративні елементи передаються смисли, що виражають національну гордість, патріотизм і культурну самобутність. Такі шрифти активно використовуються для створення унікальних візуальних образів брендів, культурних подій та інституцій, підкреслюючи не лише естетичні, а й семіотичні характеристики. Сучасний розвиток шрифтів із національним характером свідчить про продовження їхнього значення як символів культурної унікальності в умовах глобалізації та цифровізації. Метою подальших досліджень є глибше вивчення ролі акцидентної типографіки у формуванні сучасної візуальної культури України, зокрема її впливу на національну самоідентифікацію, комунікаційні стратегії в дизайні та побудову культурного брендингу.

Література:

1. Бондаренко К. О. Основи графічного дизайну. Київ : Ліра-К, 2018. 240 с.
2. Bringhurst R. Основи стилю в типографіці / Р. Брінггерст; пер. з англ. О. Сидор. Київ : Основи, 2016. 392 с.
3. Горбачов Д. О. Український авангард 1910–1930 років. – Київ : Мистецтво, 1996. 400 с
4. Зворський С. М. Типографіка та візуальні комунікації. Львів : Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 196 с.
5. Кузнецова Н. П. Шрифт як форма культурної репрезентації: традиції та новації. *Мистецтвознавчі студії*. 2021. № 5. С. 85–92.
6. Лисенко О. В. Українська візуальна ідентичність: формотворчі принципи графічного дизайну. Київ: НАОМА, 2017. 196 с.
7. Паламарчук М. Ідентичність у шрифтовому дизайні: проблеми та перспективи. *Дизайн і мистецтво*. 2022. № 2.
8. Плахотнюк Т. М. Візуальний наратив у культурній комунікації: типографіка та ідентичність. *Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство*. 2022. Вип. 46. С. 41–49.
9. Романько С. Шрифт як один з інструментів візуальних комунікацій у графічному дизайні. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2019. № 77. С. 112–120. DOI: 10.30839/2072–7941.2019.189236

10. Чернова І. В. Семіотика шрифту як носія візуального повідомлення. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2020. № 3. С. 58–65.

11. Штонда В. М. Національний стиль в українській графіці: пошуки, здобутки, перспективи. *Мистецтвознавчі записки*. 2019. № 35. С. 112–118.

References:

1. Bondarenko, K.O. (2018). *Osnovy hrafichnoho dyzainu* [Fundamentals of Graphic Design]. Kyiv: Lira-K. [in Ukrainian].

2. Bringhurst, R. (2016). *Osnovy styliu v typohrafi* [The Elements of Typographic Style] (O. Sydor, Trans.). Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].

3. Horbachov, D.O. (1996). *Ukrainskyi avanhard 1910–1930 rokiv* [Ukrainian Avant-Garde of 1910–1930]. Kyiv: Mystetstvo. [in Ukrainian].

4. Zvorskyi, S.M. (2021). *Typohrafika ta vizualni komunikatsii* [Typography and Visual Communications]. Lviv: Ivan Franko National University Publishing. [in Ukrainian].

5. Kuznetsova, N.P. (2021). Shryft yak forma kulturnoi reprezentatsii: tradytsii ta novatsii [Typeface as a Form of Cultural Representation: Traditions and Innovations]. *Mystetstvoznachchi studii*, (5), 85–92. [in Ukrainian].

6. Lysenko, O.V. (2017). *Ukrainska vizualna identychnist: formotvorchi pryntsypy hrafichnoho dyzainu* [Ukrainian Visual Identity: Form-Making Principles of Graphic Design]. Kyiv: NAOMA. [in Ukrainian].

7. Palamarchuk, M. (2022). Identychnist u shryftovomu dyzaini: problemy ta perspektyvy [Identity in Typeface Design: Problems and Perspectives]. *Dyzain i mystetstvo*, (2). [in Ukrainian].

8. Plakhotniuk, T.M. (2022). Vizualnyi naratyv u kulturnii komunikatsii: typohrafika ta identychnist [Visual Narrative in Cultural Communication: Typography and Identity]. *Visnyk KNUTKiM. Serii: Mystetvoznavstvo*, (46), 41–49. [in Ukrainian].

9. Romanko, S. (2019). Shryft yak odyin z instrumentiv vizualnykh komunikatsii u hrafichnomu dyzaini [Typeface as a Tool of Visual Communication in Graphic Design]. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, (77), 112–120. <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2019.189236>. [in Ukrainian].

10. Chernova, I.V. (2020). Semiotyka shryftu yak nosiia vizualnoho povidomlennia [The Semiotics of Typeface as a Carrier of Visual Message]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv*, (3), 58–65. [in Ukrainian].

11. Shtonda, V.M. (2019). Natsionalnyi styl v ukrainskii hrafi: poshuky, zdobutky, perspektyvy [National Style in Ukrainian Graphics: Searches, Achievements, Prospects]. *Mystetvoznachchi zapysky*, (35), 112–118. [in Ukrainian].